

УДК 355.233.2:796 «18/19»

Черпак Юрій Васильович,
методист НМЦ гуманітарної освіти та виховання
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
аспірант

ВІТЧИЗНЯНІ З'ЇЗДИ З ОСВІТИ ЯК ВИЯВ КОНСОЛІДАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ У РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Анотація. У статті проаналізовано внесок вітчизняних з'їздів з освіти у справу розвитку фізичного виховання учнівської молоді наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема розкрито їх особливості та періоди проведення, звернено увагу на різницю між курсами та з'їздами, вказано на з'їзди (педагогічні, вчительські, з'їзди з народної освіти, земські з'їзди, медичні, Пироговські з'їзди, з'їзди з експериментальної педагогіки тощо), що проходили на підросійських землях, та на роль земств в їх організації, частково наведено резолюції педагогічного з'їзду 1916 р. у Києві, наголошено, що педагогічні курси-з'їзди 1960–1970 рр. сприяли пошуку найефективніших форм організації та методів роботи освітніх закладів, методик викладання навчальних предметів тощо, а також вирішенню нагальних проблем фізичного виховання дітей та молоді.

Ключові слова: фізичне виховання, педагогічні з'їзди, вчительські курси.

Черпак Юрій Васильович

ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ СЪЕЗДЫ ПО ОБРАЗОВАНИЮ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ КОНСОЛИДАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОСТИ В РАЗВИТИИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЁЖИ (КОНЕЦ ХІХ – НАЧАЛО ХХ В.)

Аннотация. В статье проанализирован вклад отечественных съездов по образованию в дело развития физического воспитания учащейся молодежи в конце ХІХ – начале ХХ в., в частности раскрыты их особенности и периоды проведения, обращено внимание на разницу между курсами и съездами, указаны съезды (педагогические, учительские, съезды по народному образованию, земские съезды, медицинские, Пироговские съезды, съезды по экспериментальной педагогике и др.), которые проходили на подрусских землях, и роль земств в их организации, частично приведены резолюции педагогического съезда 1916 г. в Киеве, отмечено, что педагогические курсы-съезды 1960–1970 гг. способствовали поиску самых эффективных форм организации и методов работы образовательных учреждений, методик преподавания учебных предметов и т. п., а также решению насущных проблем физического воспитания детей и молодежи.

Ключевые слова: физическое воспитание, педагогические съезды, учительские курсы.

Cherpak Yuri Vasilievich

**DOMESTIC CONGRESSES EDUCATION AS A SIGN
OF CONSOLIDATION IN THE PUBLIC TEACHING OF PHYSICAL
EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH
(END OF XIX – XX CENTURIES)**

Annotation: *The article analyzes the contribution of local congresses on education in the development of physical education students in the late XIX – early XX century., In particular the disclosure of their features and the period of, paid attention to the difference between the courses and congresses, conventions listed (teaching, teachers, congresses for public education, Zemstvo congresses, medical, Pirogov congresses, conventions on experimental pedagogy, etc.), which took place on the Russian lands and the role Zemstvos in their organization, partly given resolution Pedagogical Congress 1916 in Kiev, noted that teacher training courses congresses 1960–1970, contributed to the search for effective forms of organization and methods of work of educational institutions, teaching methods and subjects, etc., as well as the solution of urgent problems of the physical education of children and youth.*

Key words: *physical education, pedagogical congresses, teacher training.*

Постановка проблеми

Актуальність теми дослідження. Вітчизняна педагогіка наприкінці XIX — у перші десятиліття XX століття характеризується певними суперечностями між традиційним, офіційним ставленням до виховання в дусі «самодержавства, православ'я, народності» і підходами, орієнтованими на досягнення західної педагогіки і досвід реформування європейської школи. Водночас, незважаючи на негативні вияви у розвитку вітчизняної освіти, їй були притаманні гуманістична спрямованість та рух у напрямі демократизації освіти. Зміни у ставленні до особистості дитини, її інтересів і потреб, прагнення осягнути її внутрішній світ, створити умови для всебічного розвитку виявлялися у різних педагогічних течіях зазначеного періоду. Саме в цей час було започатковано одну з важливих форм громадсько-педагогічного руху — педагогічні курси та з'їзди на повітовому, губернському і загальноросійському рівнях, які виконували роль тимчасових науково-педагогічних центрів і були засобом консолідації науково-педагогічних сил.

Перші в імперії педагогічні з'їзди, які почали проводити саме в підросійській Україні, відіграли важливу роль у виробленні типу народної школи, методики її роботи, виявленні і вирішенні проблем, пов'язаних із становленням системи освіти⁷. Крім того, з'їзди в Україні вирізнялися більшою демократичністю і свободою висловлення думок, ніж подібні зібрання у центральних регіонах Росії².

За визначенням видатного теоретика і практика в галузі педагогіки другої половини XIX ст., одного з ініціаторів проведення зібрань педагогів-теоретиків і вчителів-практиків М. Бунакова, з'їзд — це «зібрання осіб, які роблять одну й ту саму

⁷ Вдовенко В. В. Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Вдовенко. — К., 2005. — 19 с. — С. 5.

² Бадья Л. Учительські з'їзди та курси на Україні у 70-ті роки XIX ст. [електронний ресурс] / Л. Бадья. — Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/23/visnuk_25.pdf

справу, мають бажання спілкуватися між собою з метою обміну досвідом, спостереженнями, роздумами та висновками в інтересах суспільної справи, разом вирішують проблемні питання, непорозуміння та ускладнення, аналізують шляхи можливого удосконалення спільної справи»⁵. На таких зібраннях, як правило, розглядалися конкретні актуальні дидактичні та методичні питання, злободенні організаційно-педагогічні проблеми тощо.

З'їзди народних вчителів відігравали істотну роль у розвитку народної освіти і педагогічної думки імперії. Матеріали цих з'їздів вражають і напруженістю пристрастей, і неординарним вирішенням проблем народної освіти, і глибокою вірою в її значущість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Перші публікації про організацію та проведення педагогічних з'їздів у Російській імперії з'явилися наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття. Автори цих публікацій — педагоги С. Бобровський, М. Бунаков, І. Деркачов, М. Іванов, І. Калінін, Г. Кречетов, М. Лавровський, В. Нікольський, М. Чехов та ін. — були безпосередніми організаторами чи учасниками з'їздів, що пояснює певну суб'єктивність їхніх висловлювань. Крім названих освітян, варто згадати й таких корифеїв, як К. Ушинський, Д. Тихомиров, А. Корф, які пропагували передові за змістом виховні концепції, ідеї, розширювали й оновлювали зміст шкільного навчання, вдосконалювали його форми.

Фрагментарно питання діяльності педагогічних з'їздів висвітлено у працях Ш. Ганеліна⁹, А. Ососкова²⁵ та ін. У працях Е. Днепров¹² досвід проведення педагогічних з'їздів вивчено у контексті дослідження розвитку прогресивної педагогічної думки й об'єднання демократичного вчительства. Витоки педагогічних з'їздів у Російській імперії досліджено А. Вежлевим⁸. Публікації сучасних дослідників переважно фрагментарно торкаються розглядуваного питання і не дають можливості повною мірою оцінити масштаби роботи з організації і проведення з'їздів для обговорення першочергових освітянських проблем і завдань.

⁵ Бунаков Н. Как я стал и перестал быть «учителем учителей» / Н. Бунаков. — СПб. : Тип. Т-ва «Общественная польза», 1905. — 160 с. — С. 100.

⁹ Ганелин Ш. И. Очерки по истории средней школы в России во 2-й половине XIX века / Ш. И. Ганелин. — М. : Учпедгиз, 1954. — 303 с.

²⁵ Ососков А. В. Начальное образование в дореволюционной России (1861–1917 гг.): учеб. пособие для пед. институтов / А. В. Ососков. — М. : Просвещение, 1982. — 208 с.

¹² Днепров Э. Д. Советская литература по истории школы и педагогики дореволюционной России 1918–1977 : библиогр. указ. / Э. Д. Днепров ; Акад. пед. наук, НИИ общ. педагогики. — М. : НИИ ОП, 1979. — 446 с.

⁸ Вежлев А. М. Учительские съезды и курсы в России: (вторая половина 19 века) / А. М. Вежлев // Советская педагогика. — 1952. — № 7. — С. 35–46.

Питання і тематику проведення вчительських з'їздів у визначений період побіжно розглядали у своїх працях Л. Бадья^{1;2;3}, Л. Березівська⁴, В. Вдовенко^{6;7}, Л. Корж¹⁸, Н. Олійник²⁴, Н. Петрошук²⁷, В. Тригубенко і Л. Нестеренко²⁹.

Проте питання фізичного виховання учнівської молоді на численних педагогічних та інших з'їздах, що проводилися з кінця ХІХ — у перші десятиліття ХХ ст., і досі не стали предметом ґрунтовного і всебічного вивчення. Отже, *метою* статті є виявлення специфіки вітчизняних з'їздів з освіти наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. та їх впливу на об'єднання педагогічної громадськості у розвитку фізичного виховання дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу

З'їзди-курси 1970-х рр. у Російській імперії, маючи свою специфіку, переслідували дві мети: сприяли практичному відтворенню ідей, що викладалися в педагогічній і навчальній літературі, а також виконували функцію так званих дорадчих зібрань з актуальних питань шкільної справи. Мета педагогічних з'їздів, на думку І. Деркачова, тогочасного сімферопольського земського вчителя, одного з організаторів педагогічних з'їздів наприкінці ХІХ ст., полягала в тому, щоб: з'ясувати бачення вчителями-практиками, педагогами-науковцями, представниками громадськості тих чи інших просвітницьких проблем; підтримувати, оновлювати і поповнювати знання вчителів; спонукати їх до самоосвіти; зміцнювати зв'язок педагогічної науки і практики; розвивати корпоративний дух вчителів; надавати вчителям можливість для спілкування; привертати увагу влади, громадськості, самих вчителів до проблем народної освіти, пропонувати можливі шляхи їх вирішення²². При цьому організаційні основи вчительських з'їздів, викладені в Положенні про з'їзди для вчителів народних шкіл під назвою «Про відкриття з'їздів для народних вчителів» (1870) і виданому до «Правил про тимчасові педагогічні курси для вчителів і вчительок початкових

¹ Бадья Л. А. Хронологія проведення земствами України літніх вчительських курсів (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Л. А. Бадья // Історико-педагогічний альманах. — 2009. — № 1. — С. 81–87.

² Бадья Л. Учительські з'їзди та курси на Україні у 70-ті роки ХІХ ст. [електронний ресурс]. / Л. Бадья. — Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/23/visnuk_25.pdf

³ Бадья Л. А. К. Д. Ушинський та М. О. Корф біля джерел земської діяльності з підвищення кваліфікації народних вчителів [електронний ресурс] / Л. А. Бадья. — Режим доступу : <http://intkonf.org/badya-la-kdushinskiy-ta-mokorf-bilya-dzherel-zemskoyi-diyalnosti-z-pidvischennya-kvalifikatsiyi-narodnih-vchiteliv/>

⁴ Березівська Л. Д. Освітньо-виховна діяльність Київських просвітницьких товариств (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Л. Д. Березівська. — К. : Молодь, 1999. — 191 с.

⁶ Вдовенко В. В. З'їзди народних вчителів України (1861–1920 рр.) як один із напрямків їх післядипломної освіти та підвищення навчально-методичного забезпечення учбового процесу / В. В. Вдовенко // Оновлення змісту та форм дошкільної і початкової освіти України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — Миколаїв, 2003. — С. 85–91.

⁷ Вдовенко В. В. Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Вдовенко. — К., 2005. — 19 с.

¹⁸ Корж Л. В. Освітня діяльність земств Харківської губернії (в кінці ХІХ – на початку ХХ століття): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. В. Корж. — К., 1999. — 197 с.

²⁴ Олійник Н. А. Освітня діяльність земств Чернігівської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. А. Олійник. — Чернігів, 2008. — 236 с.

²⁷ Петрошук Н. Проблема підвищення кваліфікації вчителів у роботі освітянських з'їздів України (кінець ХІХ ст.) [електронний ресурс] / Н. Петрошук // Педагогічний дискурс. — Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/3781/1/N_Petroshchuk_PD_16_IPPO.pdf

²⁹ Тригубенко В. В. Освіта і педагогічна думка в Києві за тисячу років: навч. посіб. / В. В. Тригубенко, Л. С. Нестеренко. — К. : ТОВ «Кадри», 2002. — 369 с.

²² Мироненко В. В. Роль И. П. Деркачева в организации первых съездов народных учителей в г. Симферополе в конце XIX века [електронний ресурс] / В. В. Мироненко. — Режим доступу : http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/5133/1/124_39.pdf

народних училищ, затверджених Міністром народної освіти 5 серпня 1875 р.»²³, були досить забюрократизованими.

Зібрання діячів освіти 1860–1870-х рр. мали комбінований характер курсів-з'їздів, перша частина яких була, власне, педагогічними курсами, або, за тогочасною термінологією, курсами підвищення кваліфікації, коли вчителям повідомлялася сума знань із загальноосвітніх дисциплін, педагогіки, методики навчання. Друга, заключна, частина, набувала ознак з'їзду, коли вчителі жваво обговорювали питання поліпшення роботи школи, свого становища, ухвалювали відповідні постанови з цих питань. Масштабність такої форми підвищення кваліфікації вчителів була дуже популярною: тільки у 1871 р. зібрання вчителів народних шкіл відбулися у 48 повітових та губернських містах²⁸.

Саме комбінований характер курсів-з'їздів призвів до хибного ототожнення педагогічних курсів із педагогічними з'їздами. Проте ці зібрання принципово різнилися своїми завданнями та організацією: педагогічні курси мали на меті поліпшення загальноосвітнього, педагогічного і методичного рівня вчителів: «Потік інформації тут іде тільки згори вниз у вигляді передання певної суми знань, порад, вказівок від організаторів заходу, лекторів до вчителів. На курсах не відбувалося обговорення проблемних питань розвитку освіти, вдосконалення методів роботи школи, становища вчителів. Курси не ухвалювали жодних рішень і резолюцій з цих питань»⁷. Натомість для з'їздів характерне жваве обговорення самими вчителями тих чи інших педагогічних або освітянських проблем, ухвалення на основі обговорення тих чи інших заяв, клопотань, рекомендацій тощо. На всеросійських з'їздах, що проходили наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., було озвучено практично всі, іноді протилежні й суперечливі педагогічні ідеї й вимоги того часу.

Проведення перших вчительських з'їздів, які, за даними В. Вдовенко, проходили на підросійських землях у Харківському навчальному окрузі ще з 1861 р.⁷, збіглося в часі зі сплеском великих сподівань на місіонерську функцію освіти. Вчительські з'їзди не лише привертали до себе увагу представників прогресивної частини суспільства, а й змушували владу з пересторогою ставитися до них, що призвело до повної їх заборони 1885 року. Але прогресивно налаштовані освітяни вже відчули потребу у подібному спілкуванні, тому діалог між вчителями-практиками, педагогами-науковцями, громадськістю й владою тривав навіть під час офіційної заборони з'їздів на курсах, які набували форми педагогічних нарад чи з'їздів, на інших напівофіційних та неофіційних заходах⁷.

У своєму дослідженні В. Вдовенко⁷ на основі аналізу якісних і кількісних змін, що відбувалися в системі організації і проведення педагогічних з'їздів, впливу на неї

²³ Настольная книга по народному образованию: законы, распоряжения, правила, инструкции, уставы, справочные сведения и пр. по школьному и внешкольному образованию народа: пособие для земских и город. общест. учреждений, директоров и инспекторов народных училищ, учреждений и лиц духовно-учебного ведомства, народных учителей и других деятелей по народному образованию: состав. Г. Фальборком и В. Чарнолуским: в 4-х т. / ред.-сост. Г. А. Фальборк, В. И. Чарнолуцкий. — СПб. : Типо-литография Б. М. Вольфа, 1899–1911. — 1901. — Т. 2. — С. 1472.

²⁸ Рижкова М. С. Педагогічні з'їзди та курси як форма підвищення кваліфікації вчителів (початок ХХ століття) [електронний ресурс] / М. С. Рижкова. — Режим доступу : <http://repo.uira.edu.ua/jspui/handle/123456789/3346>

⁷ Вдовенко В. В. Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Вдовенко. — К., 2005. — 19 с. — С. 6–7; С. 1; С. 10–11.

коливань у державній політиці, культурі й освіті в останні десятиліття XIX ст. і до 1917 року, виокремлює кілька періодів у їх проведенні: 1861–1885 рр. (ініціатором проведення освітянських з'їздів на Харківщині став педагог і громадський діяч М. Лавровський (у січні 1861 р.), услід за яким 1867 року свої з'їзди на Катеринославщині почав проводити й М. Корф); 1885–1899 рр. (у 1885 р. через громадсько-педагогічний резонанс освітянських з'їздів, посилення уваги суспільства до проблем розвитку народної школи, а також з політичних міркувань проведення освітянських з'їздів було заборонено, однак, попри заборону та утиски з боку влади, і далі працювали літні педагогічні курси); 1899–1904 рр. (1899 року було затверджено Тимчасові правила про з'їзди вчителів початкових училищ; крім того, поширеними стали всеросійські освітянські з'їзди, які мали величезний вплив на суспільні процеси, на розвиток педагогічної думки й шкільництва як у цілому в імперії, так і в Україні⁷. Як зазначає А. Калачов, у 1872–1915 рр. відбулися 49 всеросійських з'їздів з різних педагогічних проблем, причому в 1908–1913 рр. їх було 12¹⁶; у 1905–1907 рр. відбулася значна радикалізація педагогічного руху як невід'ємної складової загальнодемократичного процесу; на з'їздах лунали вимоги обмежити наглядові функції освітянського чиновництва за школою і вчителем, широкого залучення до освітніх справ громадськості, надання вчителю більшої свободи й самостійності у виборі прийомів і методів роботи, підручників і посібників, варіативної частини навчальних планів і програм тощо; у 1907–1917 рр. місцеві з'їзди вчителів майже не відбувалися, але регулярно проводилися короткострокові літні педагогічні курси⁷.

Свої перші вчительські з'їзди на Катеринославщині відомий український педагог, земський діяч М. Корф провів у 1867–1869 рр.³ За дослідженням Л. Бад'ї, саме М. Корф висловив ідею регулярного періодичного проведення вчительських з'їздів-курсів, обґрунтував необхідність такої роботи і заклав основи для її практичного проведення³. Це були не перші в Росії з'їзди народних вчителів. Є відомості про такі заходи у німецьких колоніях Херсонської, Таврійської, Катеринославської губерній, у Харківському навчальному окрузі¹¹, але вони залишилися в історії заходами місцевого значення, не мали розголосу і не справили значного впливу на становлення в країні земської діяльності з підвищення кваліфікації народних вчителів.

Велике значення для удосконалення роботи з'їздів і курсів мало приєднання до цієї справи земського руху. Прогресивна частина земців у подібних заходах вбачала тимчасовий захід, який давав можливість повідомити вчителям мінімум необхідних знань та одержати від них зворотну інформацію щодо проблемних питань. Більше того, перед з'їздами і курсами висувалися конкретні завдання: підтримувати,

⁷ Вдовенко В. В. Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Вдовенко. — К., 2005. — 19 с. — С. 7–8; С. 8–9.

¹⁶ Калачев А. В. Развитие земской школы России второй половины XIX – начала XX в. как образовательной системы демократического типа : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. пед. наук [электронный ресурс] / А. В. Калачев. — Волгоград, 2001. — Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/razvitie-zemskoi-shkoly-rossii-vtoroi-poloviny-xix-nachala-xx-v-kak-obrazovatelnoi-sistemy-d>

³ Бад'я Л. А. К. Д. Ушинський та М. О. Корф біля джерел земської діяльності з підвищення кваліфікації народних вчителів [електронний ресурс] / Л. А. Бад'я. — Режим доступу : <http://intkonf.org/badya-la-kdushinskiy-ta-mokorf-bilya-dzherel-zemskoyi-diyalnosti-z-pidvishchennya-kvalifikatsiyi-narodnih-vchiteliv/>

¹¹ Діденко О. І. Педагогічні з'їзди на теренах України та Росії: витоки та наслідки [електронний ресурс] / О. І. Діденко. — Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

оновлювати й поповнювати знання вчителів; спонукати їх до самоосвіти; зміцнювати зв'язок педагогічної науки й практики; розвивати корпоративний дух учительства; привертати увагу влади, громадськості, самого вчительства до проблем народної освіти, пропонувати можливі способи їх розв'язання; надавати вчителям можливість для спілкування й певного відпочинку⁷.

Проводячи просвітницьку діяльність, земства вирішували різні проблеми освіти і нагромадили багатий досвід. За їх ініціативи вчительські з'їзди відбувалися з 1867 по 1874 рр. Їх діяльність було поновлено усередині 1890-х рр. У часи заборони замість з'їздів відбувалися педагогічні курси: з 1875 року в Полтавській губернії (щорічно в трьох повітах) та Чернігівській (щорічно в п'яти повітах), з 1867 р. — у Катеринославській, з 1878 р. — у Харківській губернії. На початку ХХ ст. їх замінили загальноосвітні курси¹⁷. За даними Л. Бадя, загалом земства українських губерній провели близько 40 учительських з'їздів та курсів. Найбільш активно та послідовно ця робота проводилася в Полтавській губернії².

Загалом, для з'їздів наприкінці ХІХ — у перші десятиліття ХХ ст. (а це педагогічні, учительські, з'їзди з народної освіти, земські з'їзди, медичні, Пироговські з'їзди, з'їзди з експериментальної педагогіки тощо) характерним був обмін думками з актуальних проблем методик викладання, організації шкільної справи, становища народних учителів та багато інших питань, що потребували першочергового вирішення. На жаль, питання фізичного виховання на цих з'їздах не стояли на першому місці. Так, можна навести приклад ІІ Всеросійського з'їзду природознавців у Москві (1869 р.), де відомий педіатр М. Тольський у промові «Про значення гігієни в суспільному житті й особливо в її застосуванні до наших навчальних закладів» виклав результати багаторічних спостережень, що виявили значну кількість школярів з неправильною поставою, викривленням хребта, нервовими розладами, фізичною слабкістю, короткозорістю, недокрів'ям¹⁵.

У квітні 1916 року у Києві відбувся педагогічний з'їзд, VII секція якого мала назву «Фізичне виховання в його відношенні до морального»²⁶. На засіданні секції заслухали доповіді лікарів Г. Болевського («Роль лікаря у школі»), В. Крамаренка («Необхідні покращення у справі формування фізичного виховання в чоловічих середньо-навчальних закладах»), О. Анохіна («Гімнастика, спорт та ігри в середній школі та організація фізичних вправ як фактор морального виховання») та Д. Янковського («Весняні прогулянки, дитячі травневі спілки, саджання дерев і практичне ознайомлення учнів з природою»)²⁶. У резолюціях з'їзду з питання фізичного виховання, зокрема, зазначено: «9. Необхідне ознайомлення самих викладачів з основами шкільної гігієни і фізичного виховання для спільної роботи із шкільним лікарем і керівником фізичного виховання. ... 10. Для правильного

⁷ Вдовенко В. В. Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Вдовенко. — К., 2005. — 19 с. — С. 7–8.

¹⁷ Кішинець Л. О. Просвітницька діяльність земств в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) [електронний ресурс] / Л. О. Кішинець. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Istoria/2_84811.doc.htm

² Бадя Л. Учительські з'їзди та курси на Україні у 70-ті роки ХІХ ст. [електронний ресурс]. / Л. Бадя. — Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/23/visnuk_25.pdf

¹⁵ История гигиены детей и подростков [электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.health.gov.ua/www.nsf/maindocs/hyg_child_ru?opendocument

²⁶ Педагогический съезд 12–19 апреля 1916 года в г. Киеве / Киевский учебный округ. — К. : Типография Товарищества И. Н. Кушнерев и К., 1916. — 48 с. — С. 11; 13.

формування фізичного виховання необхідно заснувати посаду керівника фізичним вихованням, із спеціальною теоретичною і практичною підготовкою». ... 11. Необхідно відкрити при навчально-окружних управліннях однорічні курси з фізичного виховання, з правом вступу на ці курси осіб із середньою освітою»²⁶. Крім того, учасники з'їзду підняли питання про створення Інституту фізичного виховання та вироблення національної системи фізичного виховання «відповідно до побутових і природних умов певної місцевості»²⁶.

Серед загальноросійських з'їздів найбільший резонанс викликав I Всеросійський з'їзд з питань народної освіти (22 грудня 1913 р. — 3 січня 1914 р.), який висловився за створення єдиної школи, яка сприяла б фізичному, моральному, естетичному і розумовому вихованню дитини і готувала людину «до розумного і чесного вирішення питань особистого та суспільного життя»¹⁴. З'їзд наголосив на необхідності обмежити використання дитячої праці на виробництві та на охороні праці дітей, також було поставлено питання про надання права на освіту неросійським народам. Торкаючись фізичного виховання, з'їзд визнав, що найкращим його засобом є ігри, прогулянки, екскурсії та гімнастика. Проведення спортивних змагань у школах у тому вигляді, в якому вони проходили в школах Західної Європи і почали практикуватися в Росії, з'їзд визнав неприпустимим, вважаючи їх шкідливими для морального виховання дітей¹⁴.

Крім з'їздів суто педагогічного спрямування, у зазначений період проходили медичні і так звані Пироговські з'їзди, у програмах яких також піднімалися проблеми здоров'я, гігієни тощо. Медичні з'їзди у другій половині XIX ст. отримали широкий розвиток, впливаючи на розвиток науки, на вирішення різних питань громадського здоров'я. Так, у 1871 р. у Києві відбувся третій медичний з'їзд, серед секцій якого працювала й статистично-гігієнічна секція²¹. Пироговські з'їзди проходили під патронажем організованого в 1883 р. «Товариства російських лікарів в пам'ять М. Пирогова», більш відомого як Пироговське товариство. За період 1885–1916 рр. у Росії було організовано тринадцять Пироговських з'їздів (вісім у Санкт-Петербурзі і чотири в Москві)¹³. Зокрема, VI–XIII з'їзди позначено посиленням інтересу до теоретичних розробок соціально-гігієнічних учень¹³.

Висновки

Педагогічні курси-з'їзди 1960–1970 рр. допомогли не лише в пошуку найефективніших форм організації та методів роботи освітніх закладів, методик викладання навчальних предметів тощо, а й у вирішенні нагальних проблем фізичного

²⁶ Педагогический съезд 12–19 апреля 1916 года в г. Киеве / Киевский учебный округ. — К. : Типография Товарищества И. Н. Кушнерев и К., 1916. — 48 с. — С. 46.

¹⁴ Зуев В. Нормативно-правовое регулирование отечественной сферы физической культуры и спорта [электронный ресурс] / В. Зуев. — Режим доступа : http://bookz.ru/authors/valentin-zuev/normativ_784/page-3-normativ_784.html

²¹ Медицинские съезды [электронный ресурс] // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. — Режим доступа :

http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/65948/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5

¹³ Злодеева Е. Б. Пироговские съезды врачей и их роль в становлении системы государственного здравоохранения в России: конец XIX – начало XX вв. : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. ист. наук [электронный ресурс] / Е. Б. Злодеева. — М., 2004. — Режим доступа :

<http://www.dissercat.com/content/pirogovskie-sezdy-vrachei-i-ikh-rol-v-stanovlenii-sistemy-gosudarstvennogo-zdravookhraneniya>

виховання дітей та молоді. Тогочасні з'їзди мали переважно методичний характер, але їх незаперечною заслугою є те, що вони «не лише сприяли поліпшенню освітньо-педагогічного рівня вчителів, їхнього матеріального становища й соціального статусу, а й солідаризації вчительської корпорації»⁷.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

Робота з'їздів слугувала джерелом для поліпшення й оновлення практичної діяльності, що вимагає подальшого вивчення минулого досвіду.

Список використаних джерел

1. Бадья Л. А. Хронологія проведення земствами України літніх вчительських курсів (друга половина XIX – початок XX ст.) / Л. А. Бадья // Історико-педагогічний альманах. — 2009. — № 1. — С. 81–87.
2. Бадья Л. Учительські з'їзди та курси на Україні у 70-ті роки XIX ст. [електронний ресурс]. / Л. Бадья. — Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/23/visnuk_25.pdf
3. Бадья Л. А. К. Д. Ушинський та М. О. Корф біля джерел земської діяльності з підвищення кваліфікації народних вчителів [електронний ресурс] / Л. А. Бадья. — Режим доступу : <http://intkonf.org/badya-la-kdushinskiy-ta-mokorf-bilya-dzherel-zemskoyi-diyalnosti-z-pidvischennya-kvalifikatsiyi-narodnih-vchiteliv/>
4. Березівська Л. Д. Освітньо-виховна діяльність Київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початок XX ст.) / Л. Д. Березівська. — К. : Молодь, 1999. — 191 с.
5. Бунаков Н. Как я стал и перестал быть «учителем учителей» / Н. Бунаков. — СПб. : Тип. Т-ва «Общественная польза», 1905. — 160 с.
6. Вдовенко В. В. З'їзди народних вчителів України (1861–1920 рр.) як один із напрямків їх післядипломної освіти та підвищення навчально-методичного забезпечення учбового процесу / В. В. Вдовенко // Оновлення змісту та форм дошкільної і початкової освіти України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — Миколаїв, 2003. — С. 85–91.
7. Вдовенко В. В. Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Вдовенко. — К., 2005. — 19 с.
8. Вежлев А. М. Учительские съезды и курсы в России: (вторая половина 19 века) / А. М. Вежлев // Советская педагогика. — 1952. — № 7. — С. 35–46.
9. Ганелин Ш. И. Очерки по истории средней школы в России во 2-й половине XIX века / Ш. И. Ганелин. — М. : Учпедгиз, 1954. — 303 с.
10. X Съездъ русскихъ врачей въ память Н. И. Пирогова. Москва 25 Апрелья – 2 Мая 1907 года / подъ ред. д-ра мед. Г. И. Дембо. — С.-Петербургъ : Изд. журнала «Практическая Медицина» (В. С. Эттингеръ), 1907. — 252 с.
11. Діденко О. І. Педагогічні з'їзди на теренах України та Росії: витоки та наслідки [електронний ресурс] / О. І. Діденко. — Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

⁷ Вдовенко В. В. Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 / В. В. Вдовенко. — К., 2005. — 19 с. — С. 10.

12. Днепров Э. Д. Советская литература по истории школы и педагогики дореволюционной России 1918–1977 : библиогр. указ. / Э. Д. Днепров ; Акад. пед. наук, НИИ общ. педагогики. — М. : НИИ ОП, 1979. — 446 с.

13. Злодеева Е. Б. Пироговские съезды врачей и их роль в становлении системы государственного здравоохранения в России: конец XIX – начало XX вв. : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. ист. наук [электронный ресурс] / Е. Б. Злодеева. — М., 2004. — Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/pirogovskie-sezdy-vrachei-i-ikh-rol-v-stanovlenii-sistemy-gosudarstvennogo-zdravookhraneniya>

14. Зуев В. Нормативно-правовое регулирование отечественной сферы физической культуры и спорта [электронный ресурс] / В. Зуев. — Режим доступа : http://bookz.ru/authors/valentin-zuev/normativ_784/page-3-normativ_784.html

15. История гигиены детей и подростков [электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.health.gov.ua/www.nsf/maindocs/hyg_child_ru?opendocument

16. Калачев А. В. Развитие земской школы России второй половины XIX – начала XX в. как образовательной системы демократического типа : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. пед. наук [электронный ресурс] / А. В. Калачев. — Волгоград, 2001. — Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/razvitie-zemskoi-shkoly-rossii-vtoroi-poloviny-xix-nachala-xx-v-kak-obrazovatelnoi-sistemy-d>

17. Кишинец Л. О. Просвітницька діяльність земств в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) [електронний ресурс] / Л. О. Кишинец. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Istoria/2_84811.doc.htm

18. Корж Л. В. Освітня діяльність земств Харківської губернії (в кінці XIX – на початку XX століття): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. В. Корж. — К., 1999. — 197 с.

19. Корф Н. А. Учительские съезды / Н. А. Корф // Наше школьное дело : сб. ст. по училищеведению. — М. : Изд. Братьев Салаевых, 1873. — С. 25–36.

20. Мармазова О. І. Просвітницька діяльність земств в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук : 07.00.01 / О. І. Мармазова ; Донецький держ. ун-т. — Донецьк, 1998. — 16 с.

21. Медицинские съезды [электронный ресурс] // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. — Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/65948/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5

22. Мироненко В. В. Роль И. П. Деркачева в организации первых съездов народных учителей в г. Симферополе в конце XIX века [электронный ресурс] / В. В. Мироненко. — Режим доступа : http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/5133/1/124_39.pdf

23. Настольная книга по народному образованию: законы, распоряжения, правила, инструкции, уставы, справочные сведения и пр. по школьному и внешкольному образованию народа: пособие для земских и город. общест. учреждений, директоров и инспекторов народных училищ, учреждений и лиц духовно-учебного ведомства, народных учителей и других деятелей по народному образованию: состав. Г. Фальборком и В. Чарнолуским: в 4-х т. / ред.-сост. Г. А. Фальборк, В. И. Чарнолуцкий. — СПб. : Типо-литография Б. М. Вольфа, 1899–1911. — Т. 2. — С. 716–1538 с.

24. Олійник Н. А. Освітня діяльність земств Чернігівської губернії у другій половині XIX – на початку XX століття: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. А. Олійник. — Чернігів, 2008. — 236 с.

25. Ососков А. В. Начальное образование в дореволюционной России (1861–1917 гг.): учеб. пособие для пед. институтов / А. В. Ососков. — М.: Просвещение, 1982. — 208 с.

26. Педагогический съезд 12–19 апреля 1916 года в г. Киеве / Киевский учебный округ. — К.: Типография Товарищества И. Н. Кушнерев и К., 1916. — 48 с.

27. Петрошук Н. Проблема підвищення кваліфікації вчителів у роботі освітянських з'їздів України (кінець XIX ст.) [електронний ресурс] / Н. Петрошук // Педагогічний дискурс. — Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/3781/1/N_Petroshchuk_PD_16_IPPO.pdf

28. Рижкова М. С. Педагогічні з'їзди та курси як форма підвищення кваліфікації вчителів (початок XX століття) [електронний ресурс] / М. С. Рижкова. — Режим доступу : <http://hero.uira.edu.ua/jsru/handle/123456789/3346>

29. Тригубенко В. В. Освіта і педагогічна думка в Києві за тисячу років: навч. посіб. / В. В. Тригубенко, Л. С. Нестеренко. — К.: ТОВ «Кадри», 2002. — 369 с.

Cherpak Yuri Vasilievich

**DOMESTIC CONGRESSES EDUCATION AS A SIGN OF CONSOLIDATION
IN THE PUBLIC TEACHING OF PHYSICAL EDUCATION
OF CHILDREN AND YOUTH (END OF XIX – XX CENTURIES)**

The article analyzes the contribution of domestic congresses education to the development of physical education of students in the late XIX – early XX century, including their features and series of periods, paid attention to the difference between the courses and congresses, shown in the 'drive (educational, teachers, congresses on public education, rural congresses, medical, Pirogov congresses, conventions experimental pedagogy, etc.), held on lands under Russian and role Zemstvos in their organization, partly given resolution Pedagogical Congress 1916 in Kiev, emphasized that educational courses, congresses 60–70 years. XIX century. contributed to a more efficient forms of organization and methods of work of educational institutions, teaching methods subjects, etc., and to resolve the pressing problems of physical education of children and youth.

In particular, the article noted that the first publication of organizing and conducting educational congresses in the Russian empire appeared in the late XIX – early XX century, whose authors were direct participants or organizers of rallies to explain a certain subjectivity of their works. Attention is paid that publication of fragmentary modern scholars mainly concern the matter and make it impossible to fully assess the extent of the organization and conduct of congresses to discuss educational issues and priority tasks. Emphasized that gathering leaders of education 1860–1870's. Combined character had undergone meetings, which led to the identification of false teaching courses on teaching congresses.

The article stated that the rallies in the late XIX – the early decades of the twentieth century. characteristic was an exchange of views on topical issues of teaching methods, organization of school affairs, the situation of people's teachers and many other issues that need priority solution to the question of physical education at these congresses are not discussed first.